

УДК 930(477)(092)“19/20”:37(091)(477)
DOI 10.69550/3041-1467.6.326253

Віталій ТЕЛЬВАК

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: 0000-0002-2445-968X
Researcher ID: X-5320-2018

Vitalii TELVAK

PhD hab. (History), Professor of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (telvak1@yahoo.com)

Бібліографічний опис статті: Тельвак, В. (2025). Освітньо-наукова складова повоєнного відновлення України в рецепції Степана Томашівського. *Axis Europae*, 6, 8–19. doi: 10.69550/3041-1467.6.326253

Bibliographic Description of the Article: Telvak, V. (2025). Osvitno-naukova skladova povoiennoho vidnovlennia Ukrainy v retseptsii Stepana Tomashivskoho [Educational and scientific component of the post-war reconstruction of Ukraine in the reception of Stepan Tomashivsky]. *Axis Europae*, 6, 8–19. doi: 10.69550/3041-1467.6.326253 [in Ukrainian]

**ОСВІТНЬО-НАУКОВА СКЛАДОВА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ
УКРАЇНИ В РЕЦЕПЦІЇ СТЕПАНА ТОМАШІВСЬКОГО**

Анотація. *Мета дослідження* – з'ясувати особливості інтерпретації Степаном Томашівським освіти та науки як чинників повоєнної відбудови життя українського народу. *Методологічне підґрунтя* становить міждисциплінарний підхід. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів і порівняльно-історичному методі, виходячи з принципів об'єктивності та історизму. *Наукова новизна* статті полягає у дослідженні малознаної проблеми розуміння С. Томашівським освіти і науки як чинників післявоєнної відбудови. У *підсумку* відзначено, що для С. Томашівського першочергова нормалізація освітнього та наукового життя була головною передумовою успішності повоєнного відновлення східногалицьких земель. Цим проблемам було присвячено чимало публіцистичних дописів ученого на сторінках провідних українських часописів «Українське слово», «Літопис політики, письменства і мистецтва» та «Політика». У них він першочергово актуалізував потребу розбудови всіх рівнів рідномовного шкільництва, яке мало компенсувати втрачені в часи війни культурні сили. Вважаючи нестачу інтелігенції екзистенційним викликом для українства у міжвоєнний час, історик наполягав на нормалізації міжнаціонального діалогу шляхом визнання польської окупації. Це мало стати складовою програми «органічної праці», яка уможливила б заснування державою українського університету, де будуть виховані

нові покоління борців за незалежність. Та оскільки серед галицької громади домінувало неприйняття нової влади, С. Томахівський зосередився на практичній реалізації своїх переконань. Як професор Ягеллонського університету, вчений виховував молодь у дусі взаємовигідності налагодження рівноправного польсько-українського діалогу. Цю культурно-освідомлювальну і педагогічну працю С. Томахівський суміщав з організаційною діяльністю в НТШ й плідною науковою творчістю. Відновлюючи Товариство з повосінного занепаду, вчений вбачав у ньому ефективний інструмент культурної дипломатії. Така різнопланова праця історика була важливою складовою зусиль галицької інтелігенції з відновлення української культури, що уможливило її розквіт у міжвоєнний час.

Ключові слова: С. Томахівський, Перша світова війна, освіта, наука, післявоєнна відбудова.

EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC COMPONENT OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE IN THE RECEPTION OF STEPAN TOMASHIVSKY

Abstract. *The purpose of the study is to find out the peculiarities of Stepan Tomashivsky's interpretation of education and science as factors of the post-war reconstruction of the life of the Ukrainian people. The methodological basis of the work is an interdisciplinary approach with particular emphasis on the structural-functional systematic analysis of historiographical facts and the comparative-historical method based on the principles of objectivity and historicism. The scientific novelty of the article lies in the study of the little-known problem of S. Tomashivsky's understanding of education and science as factors of the post-war reconstruction. The article has concluded that for S. Tomashivsky, the primary normalization of educational and scientific life was the main prerequisite for the success of the post-war reconstruction of the Eastern Galician lands. These problems were highlighted in many journalistic articles on the pages of the leading Ukrainian magazines "Ukrainian Word", "Chronicle of Politics, Writing and Art" and "Politics". In them, Tomashivsky primarily actualized the need to develop all levels of native-language schooling, which was to compensate for the cultural forces lost during the war. Considering the lack of intelligentsia an existential challenge for Ukrainians in the interwar period, the historian insisted on the normalization of interethnic dialogue by recognizing the Polish occupation. This was to become a component of the program of "organic work", which would enable the state to establish a Ukrainian university, where new generations of fighters for independence would be educated. However, since the Galician community staunchly rejected the new government, S. Tomashivsky focused on the practical implementation of his beliefs. As a professor at the Jagiellonian University, the scientist educated young people in the spirit of mutual benefit in establishing an equal Polish-Ukrainian dialogue. S. Tomashivsky combined this cultural awareness and pedagogical work with organizational activities in the National School of Ukrainian Studies and fruitful scientific work. Restoring the Society from its post-war decline, the scientist saw it as an effective tool of cultural diplomacy. Such a diverse work of the historian was an important component of the efforts of the Galician intelligentsia to restore Ukrainian culture, which made it possible for it to flourish in the interwar period.*

Keywords: S. Tomashivsky, World War I, education, science, post-war reconstruction.

Постановка проблеми. Як відомо, підсумки Першої світової війни виявилися вкрай некорисними для українського народу, адже переможці очікувано пішли на поступки заборчим апетитам історичних домінантів (росіян, поляків, румунів й ін.), підтримуючи їхнє бажання відновити свою державність коштом нашої території й людності. Ці наслідки різко відбігали від передбачень лідерів українства на початку Великої війни, які були сповнені наївного оптимізму про зацікавленість європейських політиків в українській політичній суб'єктності. А тому, закономірно, постала потреба не тільки болісного осмислення уроків історії, але й визначення пріоритетів подальших дій розгубленої і фрустрованої української громадськості, що потрапила в цілковито нові обставини повоєнного устрою новопосталих національних держав.

Відчуваючи свою відповідальність, українські лідери думок розгорнули інтенсивне обговорення цих проблем, пропонуючи власні візії національного відновлення. Прикметно, що попри зрозумілу відмінність у тактиці й стратегії, більшість учасників цього процесу виходили з розуміння пріоритетності організації планомірної культурно-освітньої роботи. Досвід цього обговорення до нашого часу вивчений здебільшого в національно-демократичному сегменті (Тельвак, Гончар, Владига, 2024; Тельвак, 2024; Тельвак, Журавльов, 2025), натомість інші ідейні українські оптики практично не зауважені. Актуалізуючи згадану проблему, нижче звернемося до публіцистичної спадщини й науково-педагогічної діяльності одного з визначних українських інтелектуалів консервативного плану і знакової постаті державницької історіографічної течії Степана Томашівського (1875 – 1930).

Аналіз джерел та останніх досліджень. Публіцистика С. Томашівського міжвоєнної доби надалі є однією з маргіналізованих складових його непересічного національного служіння. Це зумовлено тим, що тривалий час історіографи віддавали перевагу новаторській історіографічній творчості (Тельвак, Владига, Журавльов, 2023; Тельвак, Качмар, Журавльов, 2023; Telvak, Pedych, Telvak, 2021; Тельвак, 2013; Педич, Тельвак, 2010) й активній політичній діяльності (Кирилів, 2007) вченого. Найбільше на сьогодні про публіцистичний доробок визначного вихованця львівської історичної школи М. Грушевського у дисертаційному дослідженні написала авторитетний дослідник його інтелектуальної біографії Надія Халак (Халак, 1999, с. 92–133). Цікавими є і спостереження Михайла Швагуляка (Швагуляк, 1997; Швагуляк, 2009) та Олексія Яся (Ясь, 2011) стосовно політологічних та історіософських сюжетів громадських дописів С. Томашівського. А отже, на черзі всебічне з'ясування особливостей бачення визначним ученим вагомості чинників освіти і науки для повоєнного відновлення всіх галузей українського життя. Цю зацікавленість помітно актуалізує сьогоденне обговорення в експертній і громадській спільнотах моделей відбудови нашої держави після перемоги над рашизмом.

Мета статті – з'ясувати особливості інтерпретації Степаном Томашівським освіти та науки як чинників повоєнної відбудови життя українського народу.

Виклад основного матеріалу. У перші повоєнні роки західноукраїнські інтелектуали при обговоренні проблеми ставлення до відновленої польської держави артикулювали два протилежних підходи – принципового ігнорування та конструктивної співпраці. Більшою популярністю галицької громадськості тішилися прихильники невизнання польської окупації й послідовної обструкції всіх державних ініціатив. Такий вибір спричинила авторитарна поведінка чиновників Другої Речі Посполитої, що демонстративно обрали курс на послідовне ущемлення політичних і культурних прав найбільшої національної меншини. Натомість ті представники української інтелігенції,

що перебували на еміграції й не були очевидцями проявів брутальних антиукраїнських акцій польських володарів краю, обстоювали потребу налагодження польсько-українського діалогу шляхом визнання польської займанщини. У своїх міркуваннях вони апелювали до успішності польського довоєнного досвіду «органічної праці», що дало можливість ціною політичної лояльності примножити суспільний капітал і дочекатися більш сприятливого історичного моменту для відновлення державної суб'єктності.

Чи не найбільш послідовним у поясненні громадськості доцільності відмови від обструктивної політики українського проводу був С. Томашівський, який у перші повоєнні роки проживав у Берліні. Свою позицію він обґрунтовував баченням Галичини як національного П'ємонт, в якому вкотре в історії необхідно створити можливо сприятливі умови для відновлення національного ресурсу в той час, коли наддніпрянське осердя українства перебуває під новою хвилею російської окупації. Виходячи із засад «органічної праці», знаний історик вважав найоптимальнішим у цих умовах сфокусуватися на розвитку національної культури, передусім її науково-освітнього сегменту. Він виправдано вважав, що українцям першочергово треба відновити здешаковану війною на кілька фронтів національну інтелігенцію. А для цього варто піти на угоду з новою владою і шляхом діалогу добиватися преференцій на культурному полі. Ця обставина пояснює мотивацію його спеціального звернення до проблем освіти і науки у тогочасній публіцистиці.

Прикметно, що про вагомість розбудови освіти для повоєнної відбудови східногалицьких теренів С. Томашівський писав ще в останній рік світового протистояння. Маємо на увазі його статтю «Чи рішено розважно? До питання про українську реальну гімназію у Львові», що з'явилася на шпальтах часопису «Діло» (Томашівський, 1917). В ній авторитетний педагог окреслив свою позицію у дискусії, розгорнутій довкола відмови керівництва товариства «Учительська громада» від пропозиції краєвої польської шкільної адміністрації перетворити філіал львівської академічної гімназії на повноцінну професійну (т. зв. реальну) середню школу. С. Томашівський закликав колег-освітян не дошукуватися прихованих мотивів у пропозиції польських колег, які нібито хотіли зменшити кількість українських класичних шкіл. Навпаки, наголошував вчений, абсолютизація в другій половині XIX – на початку XX ст. класичної освіти призвела до деформації національного шкільництва, адже в ньому було вихолощено природничо-технічну складову. А тому схильна до точних наук молодь мусила студіювати здебільшого в польських реальних школах, де нерідко денаціоналізувалася й втрачала зв'язок зі своєю громадою. Та якщо в імперську добу, наголосив публіцист, ця прогалина в освітній національній системі не була відчутною, то при перебудові політичного життя в Східній Європі та постанові національних держав вона відчуватиметься дедалі дошкульніше. Мовиться про те, що піднімати з повоєнної руїни край і розбудовувати українське життя повинні, на переконання С. Томашівського, саме національні кадри технічної інтелігенції. З огляду на це він пропонує очільникам «Учительської громади» відмовитися від своїх скептичних очікувань стосовно пропозиції краєвої освітньої адміністрації.

У перші повоєнні роки, з огляду на згадувані вище суспільно-політичні реалії життя галицьких українців, С. Томашівський сфокусувався на найбільш голосній тоді проблемі української вищої школи. Йдеться про те, що польська влада ліквідувала всі українські кафедри у Львівському університеті, а саме потрапляння до головної вищої школи краю зробила залежним від служби у польському війську. Така цинічна умова

привела до втрати місцевою українською молоддю можливості навчатися в державній школі на рідних землях. Як відомо, українці відповіли на таке відверте ігнорування їхніх культурних прав бойкотом освітніх інституцій, заснуванням Українського таємного університету й організацією різних високошкільних курсів у західноєвропейських еміграційних осередках. Цю ситуацію на сторінках берлінського часопису «Українське слово» С. Томашівський охарактеризував у статті під промовистою назвою «Нація без університету» (Томашівський, 1922). Вказуючи на її злободенність, історик відзначив: «Сьогодні культурна руїна на Україні дорівнює політичній, суспільній і господарській: ні, куди перевисшає ці!» (Томашівський, 1922, с. 11).

Першочергово С. Томашівський окреслив власне бачення причин поразки українських Визвольних змагань, серед яких звично для тогочасних публіцистів називає політичну бездарність політичних лідерів і антиукраїнську політику провідних європейських держав. Водночас він наголошує на неготовності української громади до появи власної держави в соціально-економічному та, що для нього найголовніше, – культурному аспектах. Змальовуючи трагічність становища повоєнного українського шкільництва, С. Томашівський пише: «Сорокамільонна нація, яка домагається свого місця серед культурних, вільних державних народів, не має в сучаснім моменті ані одного університету, взагалі ані одної високої школи!» (Томашівський, 1922, с. 10). Враховуючи цю обставину, історик висуває культурну програму «органічної праці», в основі якої була модернізація науково-освітнього сегменту на етнічних територіях, де проживає найбільша кількість українців. Тут прикладом для нього були польські інтелектуали, які після поділів своєї держави сфокусувалися на вихованні нових поколінь свідомих своїх завдань громадян, що їм колись випаде історичний шанс на відновлення незалежності.

Саме крізь таку світоглядну призму С. Томашівський аналізує тогочасні спроби українських інтелектуалів на вигнанні компенсувати відсутність національних державних закладів вищої освіти шляхом закладання різних високошкільних курсів. Сфокусувавшись на досвіді віденських емігрантів на чолі з М. Грушевським з організації низки тематичних викладів у рамках діяльності Українського соціологічного інституту (Пиріг, Тельвак, 2021, с. 392–402; Пиріг, Тельвак, 2016, с. 385–396), він слушно вказує на відсутність систематичності в цій праці, оскільки проблематику освітніх курсів визначають зацікавлення самих лекторів, а не дидактична логіка послідовного занурення молодшої людини в специфіку тієї чи тієї наукової галузі. З огляду на це, справедливо вказує публіцист, такі й подібні їм курси можуть мати лише культурно-просвітницьке локальне значення без якогось помітного впливу на ширшу громаду. Більшої вартості, твердить історик, мали б такі курси на українських етнічних теренах, де влада толерує україномовне навчання, наприклад, в Ужгороді і Мукачевому. Іншим вартим уваги місцем для таких курсів історик називає табори інтернованих українських військових. Доцільніше, переконує він, було б вкласти ці чималі кошти, зібрані серед фінансово убогої громадськості у західному світі, на видання наукових праць визначних українських учених, що були написані в роки війни й досі не опубліковані. Та найбільший ефект для С. Томашівського мало б приготування за ці гроші до наукової кар'єри кількох здібних молодих українців, які з часом віддали б своєю культурною працею борг суспільству.

Пояснивши громаді незначний національно-освідомлювальний ефект від різного роду приватних високошкільних ініціатив в емігрантських осередках, С. Томашівський актуалізував обговорення резонансної тоді проблеми ефективності функціонування

громадського українського університету в Галичині. Як знаємо, в першій половині 1921 р. львівські освітяни створили Український таємний університет, що був відповіддю на згадану вище репресивну культурну політику польської держави. Проте навчання у ньому велося в атмосфері постійних переслідувань, облав і арештів професури та студентів. Польські чиновники очікувано ігнорували здобуті в УТУ дипломи, тож підготовлені в ньому кадри не могли працювати серед місцевої громади. Невдовзі стало зрозуміло, що ідея приватної вищої української школи потребує всебічного осмислення й ґрунтовного обговорення. Таку дискусію започаткував саме С. Томашівський як головний редактор іншого берлінського пресодруку «Літопис політики, письменства і мистецтва».

У березневному 1924 р. числі часопису він у редакторській рубриці «Політична хроніка» прямо вказав, що університетська справа – найголовніше питання практичної політики українського громадянства у Польщі (Томашівський, 1924b). Його актуалізувала поява сенатської комісії, утвореної відповідно до зобов'язання польської влади при передачі їй Галичини відкрити вищу школу для своєї найбільшої національної меншини. Та оскільки уражена шовіністичним синдромом польська громада відкидала ідею розміщення вищої школи у Львові, українці боялися, що їх поставлять перед фактом відкриття якогось ерзацу університету на польських етнічних теренах – «одному з варшавських передмість».

Відтак редакція «Літопису» почала отримувати листи від молоді з проханням провести всебічне обговорення університетської проблеми з метою вироблення солідарної громадської позиції для її подальшого представлення польській владі. С. Томашівський визнав вповні слушною таку пропозицію. «Щоб і з нашого боку причинитися до всестороннього в'яснення справи, до пізнання дійсних думок і почувань нашого громадянства, – вказав головний редактор, – редакція «Літопису» розписує анкету по західно-українському університетському питанню, і висліди її, на скільки вони надаватимуться до того, подасть до прилюдної відомости. [...] Сим способом, думаємо, буде зроблена немаловажна прислуга пекучій національній справі» (Томашівський, 1924b, с. 163).

У дусі цього наміру вже у наступному числі «Літопису» С. Томашівський запропонував проект такої анкети й окреслив умови участі в обговоренні (Томашівський, 1924a). Структурно анкета складалася із 12 питань, які охоплювали широкий спектр проблем шляхів і моделі заснування українського університету, а також специфіки його розміщення й функціонування. Водночас учасники обговорення мали висловитися стосовно стану українського повоєнного вищого шкільництва і окреслити власне бачення тактики і стратегії виходу з культурної кризи. Анкета, відповідно до задуму головного редактора «Літопису», адресувалася «визначним нашим громадянам» на материкових теренах і в еміграційних осередках. Втім, відзначав С. Томашівський, кожний охочий може висловити свою позицію й надіслати відповіді на анкету до редакції. Окрім того, з огляду на чутливість цієї культурної теми, до участі в анкеті принципово не запрошувалися чужинці, насамперед поляки, з огляду на їхнє заполітизоване ставлення до ідеї українського вищого шкільництва на галицьких теренах.

У наступних випусках «Літопису» протягом 1924 р. редакція публікувала відповіді на анкету у міру їх надходження. У справі порушених С. Томашівським гострих питань стану й шляхів розбудови західноукраїнського шкільництва висловилися такі авторитетні громадські діячі, як Юліан Бачинський, Володимир Коваль, Мирон

Кордуба, Василь Кучабський, Віктор Андрієвський, Василь Струк, Кость Мацієвич та багато ін. Всі вони солідарно вказували на неможливість подальшого обструктивного ставлення до освітянських інституцій Речі Посполитої, адже ідея таємного навчання та закордонних студій молоді виявилися непрактичними з огляду на непоступливість польської адміністрації у справі визнання отриманих дипломів. Це бачення вповні резонувало з висунутим самим С. Томашівським гаслом «Менше політики, більше культурних інтересів!» (Томашівський, 1922, с. 75).

Редактор, попри задекларований намір підсумувати дискусію стосовно окреслених в анкеті питань, не встиг це зробити, адже з фінансових причин «Літопис» у червні 1924 р. припинив існування. Однак у його коментарях до деяких відповідей звучала вимога до українського громадянства облишити наївні сподівання на заступництво західних держав і орієнтуватися виключно на власні сили. «Українцям годі ждати, – наполягав С. Томашівський, – поки буде знайдений лік на того невидимого рака, що з'їдає народи; вони самі мусять зірватися до самопізнання і самолічення, поки ще час і змога» (Томашівський, 1922, с. 73–74). Незважаючи на певну незавершеність справи з обговоренням університетського питання на сторінках «Літопису», воно мало наслідком вироблення певної консолідованої національної позиції, що її українські діячі представляли польським політикам протягом другої половини 1920 – 1930-х рр. (С. К-ий, 1926).

Як знаємо, внаслідок домінування шовіністичних настроїв у середовищі польського політикуму міжвоєнного часу, справа українського університету так і не вийшла поза сферу обговорення численних проєктів. Про це з відвертим розчаруванням С. Томашівський сказав у доповіді «Десять літ українського питання в Польщі», виголошеній 12 квітня 1929 р. у варшавському Інституті дослідження національних справ. Учений намагався пояснити присутнім на його виступі польським політикам, що створення української вищої школи лежить в інтересі самої держави. Він доводив, що за відсутності власного духовно-культурного центру, населення східногалицьких теренів замість того, щоб поступово європеїзуватися, дедалі більше підпадає впливам більшовицької пропаганди. «Чи можливо з успіхом поборювати сі течії без своєрідного огнища думки і наукової праці, без місцевої продукції в літературі і мистецтві? – риторично запитував С. Томашівський. – Яким способом, без витворення чи там відновлення і виховання європейського типу Українця можна уявити собі успішну бар'єру від уральських подувів, не згадуючи вже про створення якоїсь живої авангарди на те, щоб морально здобути або привернути схід для європейської цивілізації, заступницею якої є будь-що-будь і Польща? Здається мені, що доволі поставити сі питання, щоби відповідь була вже ясна» (Томашівський, 1929, с. 28). На жаль, його емоційне звернення не мало практичних наслідків.

Ініціюючи громадські дискусії довкола проблеми національної вищої школи, С. Томашівський у міжвоєнне двадцятиліття був також причетний до створення нових освітянських інституцій. Як уперше з'ясувала згадувана вище Н. Халак, в березні 1925 р. у Берліні вчений став співтворцем «Товариства вищої освіти», ініціатором якого була спілка об'єднаних українських організацій. Зважаючи на поважний громадський авторитет та чималий практичний педагогічний досвід, історика обрали головою товариства. Заступником С. Томашівського став знаний український освітянин Богдан Лепкий, а секретарем Товариства – інший вихованець школи М. Грушевського Зенон Кузеля. Також до правління товариства увійшли В. Доманицький, Ю. Бачинський, М. Лянгер, М. Левицький, В. Левицький і В. Коваль. Своїм головним завданням

Товариство визначило всебічну допомогу (юридичний супровід, практичні поради, інформаційна підтримка) українській молоді, яка потрапляла на студії до німецьких вищих шкіл (Халак, 1999, с. 104).

Удосліджуваний період С. Томашівський проявив себе і як практикуючий педагог-новатор. Йдеться про його викладацьку працю у львівських і краківських гімназіях та, що особливо важливо, в найстарішій польській вищій школі – Ягеллонському університеті протягом 1927 – 1930 рр. (Тельвак, 2009). Саме вчений вперше в цьому закладі освіти розпочав викладання курсу української історії, висвітлюючи її сюжети з погляду національного історичного інтересу. Завдяки викладам С. Томашівського студенти університету змогли познайомитися з новітніми здобутками нашої соціогуманітаристики й отримати з вуст її визначного представника багато в чому альтернативну інтерпретацію багатьох фактів і подій історії Центрально-Східної Європи. Все це сприяло поступовому налагодженню важливого міжнаціонального діалогу в той складний для обох народів період.

Поряд із освітянськими справами, С. Томашівський у міжвоєнне двадцятиліття чимало доклався до збереження, а відтак і розбудови українського наукового потенціалу на західноукраїнських теренах. Як відомо, вчений в роки світового протистояння був заступником, а фактично виконувачем обов'язків голови нашої некоронованої Академії наук – Наукового товариства імені Шевченка (Telvak, Telvak, 2022). Як доводить Н. Халак, саме завдяки його зусиллям НТШ продовжувало функціонувати у непростий окрес своєї історії, посилено виконуючи місію популяризації культурних здобутків українства у світі (Халак, 2023). У міжвоєнний час, рідко перебуваючи на материкових теренах, С. Томашівський відійшов від адміністративної праці в Товаристві, втім до кінця свого життя активно досліджував рідне минуле в широкому східноєвропейському контексті, конструюючи свій дискурс в дусі державницької ідеології. Здебільшого саме завдяки його працям, державницько-консервативна візія поширилася у вільному світі й почала домінувати в повоєнній діаспорній історіографії, тим самим утверджуючи українську культурну, а отже – і політичну суб'єктність у часи бездержавності.

Висновки. У підсумку відзначимо, що для С. Томашівського першочергова нормалізація освітнього та наукового життя була головною передумовою успішності повоєнного відновлення східногалицьких земель. Цим проблемам було відведено чимало публіцистичних дописів ученого на сторінках провідних українських часописів «Українське слово», «Літопис політики, письменства і мистецтва» та «Політика». У них він першочергово актуалізував потребу розбудови всіх рівнів рідномовного шкільництва, яке мало компенсувати втрачені в часи війни культурні сили. Вважаючи нестачу інтелігенції екзистенційним викликом для українства у міжвоєнний час, історик наполягав на нормалізації міжнаціонального діалогу шляхом визнання польської окупації. Це мало стати складовою програми «органічної праці», яка уможливила б заснування державою українського університету, де будуть виховані нові покоління борців за незалежність. Та оскільки серед галицької громади домінувало неприйняття нової влади, С. Томашівський зосередився на практичній реалізації своїх переконань. Як професор Ягеллонського університету, вчений виховував молодь у дусі взаємовигідності налагодження рівноправного польсько-українського діалогу. Цю культурно-освідомлювану і педагогічну працю С. Томашівський суміщав з організаційною діяльністю в НТШ й плідною науковою творчістю. Відновлюючи Товариство з повоєнного занепаду, вчений вбачав у ньому ефективний інструмент культурної дипломатії. Така різнопланова праця історика була важливою складовою

зусиль галицької інтелігенції з відновлення української культури, що уможливило її розквіт у міжвоєнний час.

Насамкінець відзначимо, що розважання С. Томашівського стосовно повоєнної стратегії українства має, зі зрозумілою поправкою на значну часову дистанцію, чималий інтерес і для нас з огляду на певну подібність екзистенційних викликів. Адже протягом трьох років путінізм фокусується саме на знищенні української культури, як основи національної ідентичності й джерела нашої стійкості. Тож саме на питаннях освіти і науки сьогодні, як і століття тому, має зосереджуватися наша першочергова увага.

Фінансування. Стаття підготовлена у рамках проекту фундаментального дослідження «Освіта і наука як чинники післявоєнної відбудови: історичний досвід, уроки для України» (державний реєстраційний номер: 0124U000787).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Кирилів, М. (2007). С. Томашівський та місце Української греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, 19, 32–37.

Педич, В., Тельвак, В. (2010). Історико-церковні дослідження Степана Томашівського. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*, II, 401–408.

Пиріг, Р., Тельвак, В. (2016). *Михайло Грушевський: біографічний нарис*. Київ: Либідь.

Пиріг, Р., Тельвак, В. (2021). *Михайло Грушевський: життєпис на тлі доби*. Херсон: Видавництво ОЛДІ-ПЛЮС.

С. К-ий. [Томашівський, С.] (1926). Наша університетська політика. *Політика*, 2, 22–29; 3–4, 44–51.

Тельвак, В. (2009). Краківська доба життя і діяльності С.Томашівського у світлі документів архіву Ягеллонського університету. *Архіви України*, 1/2, 138–149.

Тельвак, В. (2013). Михайло Грушевський в оцінках своїх учнів (перша третина ХХ ст.). *Історіографічні дослідження в Україні*, 23, 160–197.

Тельвак, В. (2016). «Історичні вправи» Михайла Грушевського у Львівському університеті: спроба реконструкції. *Український археографічний щорічник. Нова серія*, 19/20, 313–322.

Тельвак, В. (2023). Студентська аудиторія Михайла Грушевського Львівського університету: кількісна динаміка, етнічний склад, дидактичні преференції. *Український історичний журнал*, 6, 288–304.

Тельвак, В. (2024). Освіта і наука як чинники післявоєнної відбудови: дискурс Мирона Кордуби. *Вісь Європи*, 4, 39–49.

Тельвак, В., Владига, О., Журавльов, С. (2023). Студентська аудиторія Михайла Грушевського філософського факультету Львівського університету: склад та динаміка. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 12/54, 84–99.

Тельвак, В., Гончар, О., Владига, О. (2024). Михайло Грушевський про освіту і науку як чинники післявоєнної відбудови. *Вісник Черкаського університету: Серія Історичні науки*, 1, 64–72.

Тельвак, В., Качмар, В., Журавльов, С. (упоряд). (2023). *Каталог студентів Михайла Грушевського Львівського університету*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.

Томашівський, С. (1917). Чи рішено розважно? До питання про українську реальну гімназію у Львові. *Діло*, 149, 1; 151, 3.

Томашівський, С. (1922). *Під колесами історії. Нариси і статті*. Берлін: «Українське Слово».

Томашівський, С. (1924а). Анкета в університетській справі. *Літопис політики, письменства і мистецтва*, I, 185–189.

Томашівський, С. (1924b). Політична хроніка. *Літопис політики, письменства і мистецтва*, II, 162–163.

Томашівський, С. (1929). *Десять літ українського питання в Польщі*. Львів.

Халак, Н. (2023). НТШ під керівництвом Степана Томашівського у роки Першої світової війни. *150 років на службі української науки та культури. Гуманітарні науки*, Львів: Наукове товариство ім. Шевченка; Дослідно-видавничий центр НТШ, 125–145.

Халак, Н. В. (1999). *Наукова спадщина і громадсько-політична діяльність Степана Томашівського*: дис... канд. іст. наук: 07.00.06. Київ.

Швагуляк, М. (1997). Степан Томашівський і західноукраїнський консерватизм. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 3/4, 308–336.

Швагуляк, М. (2009). Степан Томашівський про досвід визвольних державницьких змагань українців. *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 44, 417–439.

Ясь, О. (2011). Неоромантизм в історичній візії С. Томашівського. *Український історичний журнал*, 4, 195–214.

Telvak, V., & Zhuravlov, S. (2025). Ukrainian Scientists in the Second Polish Republic Between Science and Politics: the Case of Myron Korduba. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI, (IX)*, 16–28.

Telvak, V., & Telvak, V. (2022). The First Institutional Encyclopaedia in Ukraine. *Naukove tovarystvo imeni Shevchenka: Entsyklopediya (Shevchenko Scientific Society: Encyclopaedia). Studia Historiae Scientiarum*, 21, 423–432.

Telvak, V., Pedych, V., & Telvak, V. (2021). Historical school of Mykhailo Hrushevsky in Lviv: formation, structure, personal contribution. *Studia Historiae Scientiarum*, 20, 239–261.

REFERENCES

Kyryliv, M. (2007). S. Tomashivskyi ta mistse Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy u suspilno-politychnomu zhytti [S. Tomashevsky and the Place of the Ukrainian Greek Catholic Church in Social and Political Life]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku – Ukrainian National Idea: Realities and Development Prospects*, 19, 32–37. [in Ukrainian].

Pedych, V., & Telvak, V. (2010). Istoryko-tserkovni doslidzhennia Stepana Tomashivskoho [Historical and Church Studies of Stepan Tomashevsky]. *Istoriia religii v Ukraini: naukovyi shchorichnyk – History of Religions in Ukraine: Scientific Yearbook*, II, 401–408. [in Ukrainian].

Pyrig, R., & Telvak, V. (2016). *Mykhailo Hrushevskyyi: bihrafichnyi narys* [Mykhailo Hrushevskyi: biographical essay]. Kyiv [in Ukrainian].

Pyrig, R., & Telvak, V. (2021). *Mykhailo Hrushevskyyi: zhyttiepys na tli doby* [Mykhailo Hrushevskyi: biography against the background of the times]. Kherson [in Ukrainian].

S. K-yi. [Tomashivskyi, S.] (1926). Nasha universytetska polityka [Our University Policy]. *Polityka – Politics*, 2, 22–29; 3–4, 44–51. [in Ukrainian].

Shvahuliak, M. (1997). Stepan Tomashivskyi i zachidnoukraiński konservatyzm [Stepan Tomashivskyi and Western Ukrainian Conservatism]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist – Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood*, 3/4, 308–336. [in Ukrainian].

Shvahuliak, M. (2009). Stepan Tomashivskyi pro dosvid vyzvolnykh derzhavnytskykh zmahan ukraintsiv [Stepan Tomashivskyi on the Experience of the Liberation State Struggles of Ukrainians]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna – Visnyk of Lviv University. Historical Series*, 44, 417–439. [in Ukrainian].

Telvak, V., & Telvak, V. (2022). The First Institutional Encyclopaedia in Ukraine. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka: Entsyklopediya (Shevchenko Scientific Society: Encyclopaedia). *Studia Historiae Scientiarum*, 21, 423–432. [in English].

Telvak, V. (2009). Krakivska doba zhyttia i diialnosti S. Tomashivskoho u svitli dokumentiv arkhivu Yahellonskoho universytetu [The Krakow Period of S. Tomashevsky's Life and Activities in the Light of Documents from the Archives of the Jagiellonian University]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, 1/2, 138–149. [in Ukrainian].

Telvak, V. (2013). Mykhailo Hrushevskyi v otsinkakh svoikh uchniv (persha tretyna XX st.) [Mykhailo Hrushevskyi in the evaluations of his students (the first third of the 20th century)]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini – Historiographical studies in Ukraine*, 23, 160–197. [in Ukrainian].

Telvak, V. (2016). «Istorychni vpravy» Mykhaila Hrushevskoho u Lvivskomu universyteti: sprobha rekonstruktsii [Mykhailo Hrushevsky's «Historical Exercises» at Lviv University: An Attempt at Reconstruction]. *Ukrainskyi arkhieohrafichnyi shchorichnyk. Nova serii – Ukrainian Archaeographic Yearbook. New series*, 19/20, 313–322. [in Ukrainian]

Telvak, V. (2023). Studentska audytoriia Mykhaila Hrushevskoho Lvivskoho universytetu: kilkisna dynamika, etnichnyi sklad, dydaktychni preferentsii [Student audience of M. Hrushevskyi at Lviv University: quantitative dynamics, ethnic composition, didactic preferences]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 6, 288–304. [in Ukrainian].

Telvak, V. (2024). Osvita i nauka yak chynnyky pisliavoiennoi vidbudovy: dyskurs Myrona Korduby [Education and science as factors of post-war reconstruction: the discourse of Myron Korduba]. *Vis Yevropy – Axis of Europe*, 4, 39–49. [in Ukrainian].

Telvak, V., Kachmar, V., & Zhuravlov, S. (Comps.) (2023). *Kataloh studentiv Mykhaila Hrushevskoho Lvivskoho universytetu* [Catalog of students of Mykhailo Hrushevskyi of Lviv University]. Lviv [in Ukrainian].

Telvak, V. V., Zhuravlov, S. A., & Vlyadyga, O. M. (2023). Studentska audytoriia Mykhaila Hrushevskoho filosofskoho fakultetu Lvivskoho universytetu: sklad ta dynamika [Student audience of Mykhailo Hrushevsky faculty of philosophy of Lviv university: composition and dynamics]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istoriia – Problems of Humanities. History Series*, 12/54, 86–101. [in Ukrainian].

Telvak, V., Honchar, O., & Vlyadyha, O. (2024). Mykhailo Hrushevskyi pro osvitu i nauku yak chynnyky pisliavoiennoi vidbudovy [Mykhailo Hrushevsky on education and science as factors of post-war reconstruction]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu: Serii Istorychni nauky – Bulletin of Cherkasy University: Historical Sciences Series*, 1, 64–72. [in Ukrainian].

Telvak, V., Pedych, V., & Telvak, V. (2021). Historical school of Mykhailo Hrushevskyi in Lviv: formation, structure, personal contribution. *Studia Historiae Scientiarum*, 20, 239–261. [in English].

Telvak, V., & Zhuravlov, S. (2025). Ukrainian Scientists in the Second Polish Republic Between Science and Politics: the Case of Myron Korduba. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI, (IX)*, 16–28. [in Ukrainian].

Tomashivskyi, S. (1917). Chy risheno rozvazhno? Do pytannia pro ukrainsku realnu gimnaziiu u Lvovi [Has the decision been made wisely? On the question of the Ukrainian real gymnasium in Lviv]. *Dilo – Work*, 149, 1; 151, 3. [in Ukrainian].

Tomashivskyi, S. (1922). *Pid kolesamy istorii. Narysy i statyi* [Under the wheels of history. Essays and articles]. Berlin: «Ukrainske Slovo». [in Ukrainian].

Tomashivskyi, S. (1924a). Anketa v universytetskii spravi [Questionnaire in the university case]. *Litopys polityky, pysmenstva i mystetstva – Annals of politics, literature and art, I*, 185–189. [in Ukrainian].

Tomashivskyi, S. (1924b). Politychna khronika [Political chronicle]. *Litopys polityky, pysmenstva i mystetstva – Chronicle of Politics, Literature and Art, 11*, 162–163. [in Ukrainian].

Tomashivskyi, S. (1929). *Desiat lit ukrainskoho pytannia v Polshchi* [Ten Years of the Ukrainian Question in Poland]. Lviv. [in Ukrainian].

Khalak, N. (2023). NTSh pid kerivnytstvom Stepana Tomashivskoho u roky Pershoi svitovoi viiny [The National School of the Arts under the Leadership of Stepan Tomashivskyi during the First World War]. *150 rokiv na sluzhbi ukrainskoi nauky ta kultury. Humanitarni nauky – 150 Years in the Service of Ukrainian Science and Culture. Humanities*, (pp. 125–145) Lviv: Naukove tovarystvo im. Shevchenka; Doslidno-vydavnychiy tsentr NTSh. [in Ukrainian].

Khalak, N. V. (1999). *Naukova spadshchyna i hromadsko-politychna diialnist Stepana Tomashivskoho* [The Scientific Heritage and Public-Political Activities of Stepan Tomashivskyi]: dys... kand. ist. Nauk: 07.00.06. Kyiv. [in Ukrainian].

Yas, O. (2011). Neoromantyzm v istorychnii vizii S. Tomashivskoho [Neo-Romanticism in the Historical Vision of S. Tomashivskyi]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal, 4*, 195–214. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28 січня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.